

Člověk je jistě unikátní druh, tak jako každý jiný druh je unikátní. Hledáme-li univerzálie, ať už sociobiologické nebo biofyzikální, historickou unikátnost druhů tím nijak nepopíráme. Všechny druhy ovšem nejsou *stejně* unikátní — mírou jejich unikátnosti je jejich fylogenetická nepříbuznost. Gorila je unikátnější než člověk, orangutan unikátnější než gorila; jeden budníček ze dvou je unikátnější než jeden člověk ze dvou (dejme tomu *Homo troglodytes* a *Homo sapiens*). To, že v evoluci jednoho druhu rodu *Homo* existují „unikátní adaptivní mechanismy“, se nerozumí samo sebou a museli byste to dokázat; z blízké příbuznosti všech tří recentních druhů rodu *Homo* naopak vyplývá, že unikátní adaptivní mechanismy je rozumné hledat někde jinde. V rámci savců jsou dobrými kandidáty druhy opravdu unikátní, to jest izolované, třeba ptakopysk (*Ornithorhynchus anatinus*), hrabáč (*Orycteropus afer*) nebo kolokolo (*Dromiciops australis*).

Skupnik píše, že evoluční kontinuita nedokazuje sdílení genetické výbavy. Ovšemže nedokazuje, to se ani dokázat nedá, to je totiž nulová hypotéza a musí se vyvrátit, aby mělo smysl říkat, že je to jinak. Nad otázkami dokazování, vyvracení, formulace hypotéz takových, aby se daly testovat, a jejich testování samotného by se vůbec měli sociální a kulturní vědci víc zamýšlet. Třeba by přestali argumentovat, že něco dosud nebylo dokázáno, a proto to není pravda (člověk úplně slyší činovníky klubu Sisyfos, ti vedou skoro stejné řeči), a místo toho by vymýšleli testovatelné alternativy. To, co způsobilo vznik sociobiologie člověka, byla prostá preference jednoduchých hypotéz: má-li člověk zuby jako opice a játra jako opice, má jistě i lásku a víru jako opice. Vy dokažte, že to tak není; dokazuje se to složitější, neboť těžko chtlít po mně, abych dokazoval své přesvědčení, že v evoluci člověka se nic moc nestalo a nějak dokumentoval existenci tohoto nic. Na mnohý aspekt lidského chování existuje několik alternativních sociobiologických hypotéz a nijak mě neuráží představa, že sociologie (v nejširším smyslu slova) předloží další. Tyto hypotézy nechť jsou testovány proti sobě a uvidíme, která vyhraje; často jistě ta nebiologická. Význam sociobiologie není v tom, že říká jakousi pravdu o světě, ale v tom, že umožňuje formulovat testovatelné hypotézy o jednotlivých dílčích problémech. Sociobiologové totiž, možná vás to překvapí, netráví život vzájemným ujišťováním, že smyslem bytí tvorů je proliferace genů, ale bádáním, jak to ten který konkrétní tvor konkrétně dělá, což je přinejmenším zajímavější. Tvorové, kteří neproliferují své geny, neexistují, a pokud kdy existovali, už neexistují; výjimkou jsou pouze andělé.

Pokud převládající sociální a kulturní paradigmatu neumožňují to, co sociobiologie umožňuje (což bych vyvozoval z faktu, že sociální a kulturní vědci obvykle žádné falzifikovatelné hypotézy neformulují a volají, že tam u nich to ani nejde, stejně jako tam u nich nejde publikovat v mezinárodním vědeckém periodiku), pak asi nejde o paradigmatu vědecky plodná.

Což ovšem vadí pouze tehdy, domníváte-li se, že antropologie je/bude/má být věda.

k poznámkám o sociobiologii PADLÝ GURU

Jaroslav Skupnik

Své *Poznámky* Zrzavý otevírá upozorněním, že spor o sociobiologii člověka, se „vede všude, už léta“. Naznačuje tím, že je to spor jaksi vyčpělý a zbytečný. Dá se ale také říct, že dlouhodobá fascinace odborné i laické veřejnosti „přirozeností člověka“ je sama o sobě zajímavým kulturním fenoménem, a tudíž logicky předmětem zájmu kulturní a sociální antropologie — a také všude a už léta. Nicméně nebudu se tady opakovaně pokoušet o podání antropologického vysvětlení tohoto jevu, neboť by se to biologovu uchu mohlo opět jevit jako „obecné řeči“, byť antropologa nesmírně zajímá, proč si příslušníci určité kultury myslí, že se podobají třeba termitům, a jak takovému přesvědčení souvisí s dalšími představami o jejich společnosti a s jejím fungováním.

Je ovšem také mnoho bodů, ve kterých spolu se Zrzavým, zdá se, souhlasíme: i mně, stejně jako jemu, připadá radostnější oddávat se sexu než fenomenologickému závorkování. Jenom si nejsem jist, jestli jsem při tom zvířetem. Ale mohu se pokusit tuto hypotézu přímým experimentováním v terénu verifikovat či falzifikovat, jak Zrzavý v závěru svých *Poznámek* v připomínce o podstatě metod vědeckého poznání přísně nabádá. Uznávám, že takovýto směr bádání o tom, „jak to ten který tvor konkrétně dělá“, by i mně připadal zajímavý. Nicméně jako antropolog si spíše musím položit otázku, jak to, že lidskou sexualitu vůbec pokládáme za animální? Že by to mělo co dělat s kulturní distinkcí člověk-zvíře a **společenskou manipulací** s lidskou sexualitou tak, aby jejím regulováním bylo dosahováno pro společnost podstatnějších cílů, než je pouhá gratifikace jedince?

Od Zrzavého se nám také dostalo sdělení — jak se domnívá možná překvapivého — že sociobiologové netráví život „vzájemným ujišťováním“ se o pravdivosti svých tvrzení, ale konkrétním empirickým bádáním. Chtěl bych ujistit pana Zrzavého, že antropologové také „netráví život vzájemným ujišťováním se“ o tom, jak se věci, včetně lidské sexuality třeba, když už jsme ji tady zmínili, asi mají. A to přes to, že všichni v jejich okolí — od návštěvníků místní restaurace po vědecké specialisty — v tom mohou být zajedno. Takovému neproblematické unisono jim zavání kulturní předsudečností etnocentrismu. A tak odjíždějí do končin, kde všichni jsou naopak zajedno v tom, že věci se mají úplně jinak, a s těmito lidmi žijí a sdílejí jejich, pro ně outsidersy z počátku zdánlivě nesmyslný, pohled na svět. A díky

takovýmto zpochybněním dříve nezpochybňovaných a nezpochybnitelných samozřejmostí vznášejí například otázku, jsou-li lidské sexuální projevy zvířecí či „pudové“, a jsou-li konkrétní podoby těchto projevů známých z naší společnosti univerzálním a nevyhnutelným důsledkem působení jakési lidské pudovosti (či různě sobeckých genů, chcete-li), nebo jedná-li se naopak o **kulturní** rozvinutí a usměrnění velmi plastické lidské biologické potence.

Snad i tady by mezi námi nebylo sporu: souhlasím, že chování není buď kulturní, nebo genetické. Sociobiologie se však snaží připsat genetické oblasti ontologickou **prioritu**: nedá se prý říci, že „nebytí kultury, lidé by se nerozmnožovali a byli zticha“. Čili jinými slovy, lidé jsou geneticky determinováni k souložení a mluvení, to, jak jedno či druhé činí je záležitost kultury; ale i kdyby pod jejím vlivem nebyli, tyto dispozice by se **stejně nevyhnutelně rozvinuly**, a nakonec by lidé stejně nějak souložili a mluvili. O tom si už ale dovolím pochybovat. Netroufám si spekulovat, zda-li a jak by souložili, ale dovolím si tvrdit, že existují empirické důkazy — studie o tzv. vlčích či zanedbávaných dětech — které jasně ukazují, že pokud není biologická potence k užívání jazyka kulturně rozvíjena, jedině ani skupina jedinců si ad hoc žádný nový jazyk nevytvoří. Prostě nemluví. Nepochybuji ale, že genetické dispozice k tomu mají. Ale nebyly a už během jejich života ani nikdy nebudou kulturně aktivovány. Prioritu tedy nemá ani jedna oblast: bez jedné ani bez druhé to prostě nejde.

Obdobné námitky, opět založené na empirickém etnografickém terénním studiu, a nikoli například na vzájemném ujišťování se o věrohodnosti adaptačních vysvětlení či na studiu organismu v umělých laboratorních podmínkách, vznášejí antropologie i k představě o genetické determinaci sexuálních rolí, pro něž, jak píše Zrzavý, existují důkazy „dosti přesvědčivé“. U nás je jednoduše většina mužů heterosexuálních, a malá část pak homosexuálních. Prostě většinu mužů vzrušují holky, menšinu kluci. Samozřejmě, že příčina je genetická — jak jinak, když už máme evolučně adaptační „historku“ pro jednu i druhou variantu: čím víc jsme na ženský, tím víc přece zanecháme potomků, a když jsme na kluky, tak zase zanechají, i díky naší pomoci s výchovou, víc potomků naše geneticky nám blízké sestry!

Jak ale ukazují etnografické výzkumy, novoguinejských Etorové, stejně jako členové dalších kultur v melanézácké oblasti, jsou během svého života jak homosexuální, tak i heterosexuální, a to v závislosti na tom, v jaké části životního cyklu se nalézají. Jako chlapci musí být orálně inseminováni staršími muži, protože semeno přece, jak se věří, není něco, co jen tak z ničeho nic v člověku vznikne. Proto ona nutnost orální inseminace. A když díky tomu řádně dospějí v muže, mají zase ke svému kmeni jednu povinnost oni: musí se oženit a vstoupit v heterosexuální aktivity. Je to ovšem povinnost nesmírně tragická — a obávám se, že Etoro by se raději věnoval fenomenologickému závorkování než souložení: život totiž v ženě nemůže vzniknout jen tak z ničeho. Inseminace ženy je proto zároveň odevzdáním části mužovy životní síly, takže v důsledku takovýchto „radostných“ aktivit

muž samozřejmě nakonec zemře. Jak se ostatně dá očekávat, muži se heterosexuálnímu styku vyhýbají jak jen můžou — v etorské kultuře je na něj uvaleno tabu po více než 200 dní v roce, a pokud by žena na muže ohledně pohlavního styku příliš naléhala, byla by potrestána jako čarodějnice nebezpečná pro jeho zdraví. No a poté je další povinností dospělých mužů zase orálně inseminovat mladé chlapce, tak jako byli orálně inseminováni oni sami. Kmen přece potřebuje další generaci dospělých mužů, která by byla schopna zajistit jeho fyzickou reprodukci.

Tak jak je to tedy: že by u Etorů měli všichni muži homosexuální geny, nebo jejich kultura 95 procent zblbla tak, že se vyhýbají tomu, co je pro ně přirozené, a místo vášně pro vagínu rozvíjejí vášně pro pyje? Anebo je prostě lidská potence k sexuálním aktivitám tak plastická, že jedna kultura ji může téměř sto procentně rozvinout do heterosexuální formy (a v 5 procentech se to „nepovede“) a jiná také téměř sto procentně (údaje o počtech mužů s vyloženě heterosexuální úchylkou od Etorů bohužel chybějí) do formy pro určité životní období homosexuální a pro další heterosexuální a bisexuální?

To jsem se ale od našeho vzájemného souhlasu dostal se Zrzavým zase do sporu. Jak je to ale možné? Vždyť se už skoro od začátku zdálo, že téměř nemá cenu se přít a že je vše jasné: sám Zrzavý píše, že „vyvracet Wilsona nemá smysl. Wilsonovská sociobiologie [a o tu mi prosím explicitně šlo; J.S.] je koncepce naivní a simplistická, byť institucionálně vlivná“. Jo takhle je to tedy — já hlupák tady vyvracím něco, o čem **každý chytrý** ví, že je to pasé, byť spousta jiných hlupáků se stále poddává nesmyslným vlivům této hloupé koncepce a produkuje studie v jejím duchu. Kdybych prostě byl poučen, věnoval bych se té **správné** sociobiologické verzi, zřejmě té prezentované Zrzavým, a neztrácel čas s něčím byť institucionálně vlivným, avšak praštěným.

No, alespoň že jsme se konečně shodli na tom, že ten Wilson to moc nevymyslel a že se to prostě v téhle podobě nedá udržet. Trochu mi to ale připomíná schéma jednání pro vrcholné stranické funkcionáře prezentované v jedné anekdotě z komunistického období: když už je situace neudržitelná, říká se v ní, v první fázi zkritizuj předchozího již odstoupivšího prvního tajemníka, to ti dá nějaký čas k dobru. Poslední fázi potom je, abych vyprávění urychlil, odstoupit a napsat instruktaž pro následujícího tajemníka, jejíž první krok je zkritizovat odstoupivšího tajemníka atd.

Za chyby a nedostatky prostě může teď už padlý guru, ale nastoupená cesta je správná — jen „naivní panadaptacionisté Wilsonova typu... [jsou]... nevěrohodní“. Vědecký pohled náš, nový, už naivní není — fázi naivního adaptacionismu „má biologie za sebou“. A podívejte se jak důkladně za sebou — „pozor: to, že nějaký znak není zjevně adaptivní, nebo je i zjevně maladaptivní, může jenom znamenat, že je to *adaptace někoho jiného*“ (kurzíva původní). Každá maladaptace je prostě jen další adaptace, stejně jako každé dekodování je jen další zakódování, jak se píše v jednom humoristickém románu, a stejně jako hlad je vlastně jen převlečená žízeň, jak se píše na jednéh pívních táccích. Čili: at už je to cokoli, je to vždy adaptace. Takovou adaptační rafinovanost by člověk (... tedy

alespoň člověk v konvenčním smyslu; co na to říká člověk šimpanz či člověk bonobo, to nevím) po otevřeném odsouzení bludnosti panglossovského světa skutečně nečekal!

Protože je všechno adaptace, může se sice adaptační strategie měnit, ale pořád se v konci jedná o její úspěšnost, prezentovanou v čem jiném než, světe div se, v úspěšnosti reprodukce: „kde dříve vítězil ten, který se lépe pere, tam nyní vítězí ten, který líp švindluje; kde dříve byly adaptací svaly, tam je nyní adaptací mozek; ale adaptivní je pořád taková vlastnost, která pomáhá množení“. Neslyšeli jsme tohle už dříve v té naivní verzi, kterou prý už ani nemá smysl vyvracet? Guru byl možná obětován a jeho pomník odstřelen, ale jeho myšlenky (ať už jsou převzaty odkudkoliv) se zdají být stále živé.

Takže řeknu-li to jinak, to, co Zrzavý ve svých *Poznámkách* předkládá, se mi jeví jako starý problém v novém hávu. Argumentovat s touto podobou by znamenalo znovu bod po bodu kriticky procházet jednotlivá tvrzení, jež toto „plodné paradigma“ stále dokola generuje, a uvádět staré známé argumenty pro nově oděné „geny pro agresivitu“, „geny pro sociální chování“, či adaptivnosti ultrasobeckého homosexuálního genu, anebo začít opět „obecně“ uvažovat o místě této podoby Vědeckého Totemismu v euroamerické kulturní tradici.

Nicméně tu historku (a kdo ví, snad i pravdivou) o temperamentních brunetkách určitě použiji co nejdřív, hned co zanechám závorkování a zase se pokusím zvýšit svůj reprodukční úspěch; teda když se pokusím vstoupit do té první, snad ne nutně reprodukční fáze. Jenom doufám, že právě když budu selektovanou tmavovlasou dáblíci oslňovat informacemi o příčině onoho vnitřního ohně, jímž mě spaluje, nepřijde zrovna do lokálu její blondatá kamarádka, která bude, třeba díky své specifické biografii, ve srovnání s tou mojí jako oheň proti vodě. A já jakožto lživý a nevěrohodný samec budu mít po žížalkách (tedy po reprodukčním úspěchu).

Hana Synková

Ruština nebo běloruština?

Běloruská nacionální opozice na pozadí jazykového konfliktu

Značnou část své moderní historie prožili Běloruští ve světě poznamenaném střetem dvou jazyků – ruštiny a běloruštiny. V dnešní době vystupuje tento konflikt opět do popředí a přináší s sebou nové otázky o identitě Bělorusů, o historii, o politické a náboženské současnosti Běloruska. Jazyk nám v následujícím článku poslouží hlavně jako materie pro reflexi těchto témat. Text vznikl na základě krátkodobého pobytu v Bělorusku a byl inspirován rozhovory jak s lidmi v Bělorusku, tak i s běloruským exilem.

Úvodem je nutné poznamenat, že běloruštinu chápou jako svébytný jazyk příslušící určité skupině lidí a ne jako „nízký“ dialekt ruštiny či zastaralý, ruštině podobný jazyk, jak ji často definuje běloruská vládní garnitura.

Začněme s charakteristikou jazykového společenství lidí žijících v Bělorusku. Používání každého z obou oficiálních jazyků má specifické konotace, závislé na kontextu rozhovoru. V současnosti se Bělorusko politicky orientuje na Rusko a ruština je státně

protežovaným jazykem. Z těchto důvodů není běloruština v praxi „národním jazykem“ a není jím ani ve smyslu symbolu národního státu.¹ Jak to vyjádřil jeden z běloruských studentů Ilya: „Jsem ve stadiu národního obrození i ve smyslu jazykovém,“ nebo jak tvrdí disident Jiří: „Potřebovali bychom národní obrození, ale koncem dvacátého století už je na něj trochu pozdě.“ Dnešní situace běloruštiny vzhledem k ruštině není v jistých aspektech nesrovnatelná s postavením češtiny oproti němčině v devatenáctém století.

Kdo tedy mluví v Bělorusku bělorusky? Tradičně je to venkov, a to především okolí hlavního města Minsku a západní oblasti země. Na východě dominuje ruština a silně, hlavně lexikologicky, rusifikovaná běloruština.² Venkované chápou ruštinu jako „městský jazyk“ a v některých případech se na vás budou snažit mluvit rusky, když si budou myslet, že pocházíte z města. Běloruštině, jako jazyku venkova, byl i za sovětské éry při-

¹ Pobaltské země i Ukrajina se na rozdíl od Běloruska snaží svůj „národní jazyk“ podporovat a revitalizovat, a to i v případech, kdy jím mluví méně než polovina populace, jako v Lotyšsku a na Ukrajině.

² Toto členění souvisí s historickým rozdělením Běloruska. V meziválečném období náležel západ Běloruska Polsku a východ Sovětskému svazu.